

'Tot mijn schrik kwam ik midden in een polariserende strijd terecht'

In gesprek met Hetty Zock

Hetty Zock stond aan de wieg van de Master Geestelijke Verzorging in Groningen. Geestelijke verzorging zonder binding met een van de traditionele levensbeschouwelijke instituten is inmiddels breed geaccepteerd. Dat was anders toen Hetty hiervoor als een van de eersten de weg vrijmaakte.

Tobias Karsten

BEGIN JUNI nam Hetty Zock afscheid als bijzonder hoogleraar aan de Rijksuniversiteit Groningen. In haar praktijkruimte aan het prachtige Wilhelminapark in Utrecht blikken we terug op haar loopbaan en spreken over de kansen en bedreigingen voor het vak.

Hoe is het om met emeritaat te zijn?

'Ik blijf nog steeds erg enthousiast over het vak van geestelijke verzorging. Ik heb de laatste twintig jaar de ontwikkelingen van het vak

meegemaakt en ik ben het nog lang niet zat. Mijn link met de universiteit is formeel afgelopen, maar ik doe nog wel enkele projecten. Ik ben betrokken bij een promotiebegeleiding en schrijf mee aan een paar artikelen. En natuurlijk via mijn praktijk als pastoraal supervisor, waarin ik veel geestelijk verzorgers begeleid. Samen met Etje Verhagen en Arie Kooijman bied ik nascholing aan, cursussen rond spiritualiteit en bronnen daarvan. Dus voor mijn gevoel blijf ik volop bezig met het vak, alleen op een andere manier.'

Waar is voor jou de verbinding met het vak ontstaan?

'Mijn achtergrond is vrijzinnig protestants en ik heb theologie gestudeerd. Daarna heb ik ook een jaar of twaalf in het vrijzinnig pastoraat gewerkt als predikant en als pastoraal werker voor de jeugd. En vanuit die vrijzinnigheid had ik al veel affiniteit met wat geestelijk verzorgers doen. Met een open houding kijken naar de samenleving en naar mensen die aan de rand van de kerk en daarbuiten staan. Geestelijk verzorgers zijn natuurlijk bij uitstek mensen die te maken krijgen met het hele spectrum van de samenleving. Daarom vind ik het beroep fascinerend en belangrijk. Toen ik

predikant werd, wist ik zeker dat ik als geestelijk verzorger wilde gaan werken, maar dat is er nooit van gekomen.’

Vind je dat een gemis?

‘Dat is natuurlijk wel gek. Ik werd docent geestelijke verzorging en begeleidde stages, maar heb zelf nooit in de praktijk gewerkt. Wel heb ik ervaring met begeleiding als pastor, en ook wel als supervisor en docent. Dus mensen begeleiden is voor mij eigenlijk de belangrijkste lijn in alles wat ik heb gedaan en dat vind ik ook verreweg het leukste. Wel heb ik vroeger vakantiewerk gedaan in een ggz-instelling en in de ouderenzorg. Daar hielp ik bij elementaire dingen als eten rondbrengen en in de schoonmaak. Als er tijd was – en daar was toen veel meer tijd voor dan tegenwoordig – mochten we met de bewoners gaan wandelen. Mijn vader was huisarts, onder meer in een

psychiatrische instelling; daar werkte ik ook weleens. Dus ik heb wel wat ervaring met de zorg.’

Ondanks dat je zelf niet als geestelijk verzorger hebt gewerkt, ben je wel hoogleraar geworden met bijzondere aandacht voor de geestelijke verzorging.

‘Ik begon aan de Universiteit Leiden met een promotietraject en werd daar aansluitend docent godsdienstpsychologie. En daarna ben ik vijftien jaar voltijds aan de Rijksuniversiteit Groningen verbonden geweest, waarvan de laatste negen jaar via de bijzondere leerstoel. In Leiden kwam ik in contact met Meerten ter Borg die het boek *Waarom geestelijke verzorging?* had geschreven. Meerten was een visionair die stelde dat er geestelijke verzorging moest komen buiten de geijkte paden van de kerken en levensbeschouwelijke instanties. En

samen met hem heb ik toen vorm gegeven aan een afstudeervariant geestelijke verzorging. Ik mocht daarin de praktijkgerichte vakken inrichten; hij richtte zich meer op de theorie.

Het was een experiment. Maar eigenlijk werd toen al de klassieke studieloopbaan voor geestelijk verzorgers doorbroken, namelijk dat je na een ambtsopleiding als dominee, katholiek pastor, humanistisch raadsman/vrouw, enzovoort, geestelijk verzorger werd. Zo konden ook mensen met een andere voorstudie het vak gaan doen. En dat klopt ook wel, want het werk van dominee en geestelijk verzorger is niet meer hetzelfde, er worden verschillende vaardigheden gevraagd. De geestelijke verzorging is weliswaar ontstaan vanuit die levensbeschouwelijke zorg, maar is meer en meer een eigen beroep geworden. Toen in 2002-2003 de bachelor- en masterstructuur opkwam, werd in Groningen besloten de daar ook al bestaande afstudeervariant geestelijke verzorging om te bouwen tot een zelfstandige master die niet ambtsgebonden was. Dat was enorm omstreden, want wij leidden op tot geestelijk verzorger, maar niet vanuit een kerk. Er waren veel jonge mensen die geen binding hadden met een kerk, maar wel heel graag geestelijk verzorger wilden worden. En ook veel verpleegkundigen bijvoorbeeld, die het vak wilden gaan doen en zich zo konden omscholen. Dit opende een weg naar het beroep voor een nieuwe groep mensen. De samenleving en de levensbeschouwelijke samenstelling van de bevolking veranderde, dus het is logisch dat de geestelijke verzorging daarin meebewoog.’

Hoe werd dit binnen het vakgebied ontvangen?

‘Van nature ben ik iemand die probeert te verbinden, maar tot mijn grote schrik kwam ik, als gezicht van deze nieuwe master, midden in een polariserende strijd binnen de VGVZ terecht. Veel geestelijk verzorgers zagen deze master als een bedreiging. Je kon toen geen lid worden van de VGVZ als je geen ambtelijke binding had. Maar mensen die bij ons werden opgeleid, werden wel aangenomen in zorginstellingen, met name in het noorden. Ik weet

nog dat ik een lezing gaf op een VGVZ-symposium en daar min of meer ben afgemaakt door het publiek. Ik snapte wel waar dat vandaan kwam, maar tegelijkertijd begreep ik er niets van. Je hoeft alleen maar de cijfers van het CBS-onderzoek *God in Nederland* te bekijken om te zien dat Nederland ontkerkelijk; het aantal collega's met een ambtelijke binding zal daarmee logischerwijze ook afnemen. De behoefte aan geestelijke verzorging wordt echter niet minder. Gelukkig ontstond bij de VGVZ ook al snel het inzicht dat er iets moest gebeuren om hierin mee te ontwikkelen. Maar ik vond dat een heel moeilijke periode.’

Inmiddels is de master geestelijke verzorging in Groningen ook niet meer de enige in zijn soort.

‘Inderdaad. Ook in Nijmegen en aan de Vrije Universiteit in Amsterdam ontstonden dit soort masters; in Utrecht is er lange tijd ook een geweest. Om deze toenemende groep geestelijk verzorgers zonder binding toch te

laten aansluiten bij de VGVZ is een raad voor institutioneel niet-gezonden geestelijk verzorgers (de RING-GV) ontstaan, waar ik een tijdje voorzitter van was. Deze RING-GV toetst de levensbeschouwelijke competentie en biedt zo een alternatief voor een ambtelijke zending. Aan de VGVZ werd een nieuwe sector toegevoegd: de Sector voor institutioneel niet-gezonden ofwel SING. Inmiddels is die, dacht ik, de op een na grootste sector van de VGVZ.

Maar de weerstand bleef bestaan. Een grote angst was dat er geestelijk verzorgers aan het werk zouden gaan zonder enige levensbeschouwelijke achtergrond, "neutraal". Maar daar gaan we in de opleiding helemaal niet vanuit. Iedereen heeft een levensbeschouwing en die moet je heel goed kennen; dat is je instrument. Waar sta je in het leven, waar kom je vandaan, wat zijn je normen en waarden en inspiratiebronnen en donkere kanten? Hier dien je je als geestelijk verzorger bewust van te zijn en dat vraagt zelfonderzoek. Levensbe-

schouwing is natuurlijk wel wat ongrijpbaarder geworden. Maar dat is het toch ook als je op dit moment gezonden bent door de Protestantse Kerk. Want wat zegt dat? Is dan duidelijk hoe je in het leven staat?

We staan nog midden in de transitie van verzuilde levensbeschouwelijke zorg naar het beroep geestelijke verzorging

Waarom werd er zo heftig gereageerd op deze ontwikkeling, denk je?

'Het werd ook als bedreigend ervaren, vermoed ik. Maar er is in tien jaar zoveel veranderd. Neem de discussie over presentie versus interventie. Interventie was een vies woord.

Veel geestelijk verzorgers zeiden: ik ben totaal anders dan een psycholoog, maatschappelijk werker, eigenlijk alle andere zorgverleners. Dat standpunt kwam vaak van de mensen die ook stellen dat de ambtelijke binding absoluut noodzakelijk is. Want – dat is de angst – anders moet je je conformeren aan het zorgsysteem, het systeem waarin je werkt. Johan Bouwer, destijds ook bijzonder hoogleraar in Groningen, ontwikkelde methodiek en diagnostiek voor de geestelijke verzorging. Die kreeg dus ook heel veel kritiek. De tendens was gewoon: wij zijn heel anders, we zijn bevestigend geen behandelaren.'

Als ik je goed begrijp, zie jij juist deze tegenreacties als een bedreiging voor het vak. 'Ik kom uit een familie van artsen en mijn vader werd ook psychotherapeut. Er zit gewoon overlap in het werk dat wij doen met dat van andere hulpverleners en daar moeten we niet bang voor zijn. Het is wel heel belangrijk om te kunnen benoemen wat het eigene is van het vak. Maar alsjeblieft: werk samen! En dat zie je gelukkig meer en meer gebeuren. En zeker in

Ik hoop dat het besef groeit dat het vak ontzettend veranderd is – ik denk ten goede

de eerste lijn merken geestelijk verzorgers dat dit heel belangrijk is. Juist daar moet je heel goed kunnen afstemmen en samenwerken. Daarom heb ik ook zoveel aandacht besteed aan de relatie tussen psychologie en geestelijke verzorging. Er is een grote "common ground", en ook een gemeenschappelijk belang, namelijk de mens aan wie je dienstbaar bent. En ik moet eerlijk zeggen, vlak voor het ontstaan van de RING-GV zag ik het somber in. Geestelijk verzorgers waren elkaar intern aan het tegenwerken. Terwijl de samenleving in rap tempo verandert en de roep om geestelijke verzorging en zingeving enorm is.'

Hebben we de boot gemist of zijn we nog op tijd?

'Ik denk dat we nog midden in de transitie staan van verzuilde levensbeschouwelijke zorg naar het beroep geestelijke verzorging. Veel jongere collega's snappen dit niet. Conflicten binnen teams van geestelijk verzorgers komen ook vaak voort uit een verschil in opvatting over hoe het werk eruit moet zien. Hou je vast aan kerkdiensten of ga je bijvoorbeeld aan de slag met levensboeken? Je voelt nog steeds die overgang. Specifieke levensbeschouwelijke zorg zal echter ook nodig blijven, bijvoorbeeld wanneer het om expliciet religieuze rituelen gaat.

En daarbij komt ook dat geestelijk verzorgers vaak eigenwijze mensen zijn, die het vak in hun specifieke context op een eigen manier vormgeven. Bijvoorbeeld door de term "geestelijke verzorging" niet te gebruiken, maar het anders te noemen. Dat ondermijnt volgens mij het vak als geheel. Binnen het vakgebied blijkt het lastig te zijn om te denken vanuit het grotere plaatje, om te zien wat ons vak nodig heeft om sterker te worden. We zijn langzamerhand bezig een erkende beroepsgroep te worden, maar we zijn er nog niet. Daarvoor moeten we als beroepsgroep goed kunnen aangeven wat we kunnen en willen. En het blijft vechten met het ministerie van VWS, dat maar blijft hameren op de noodzaak van "evidence-based" onderzoek, anders komt er gewoon niet meer geld vrij. Gelukkig is er een heel aantal jongere onderzoekers aan de universiteiten die hun bijdrage leveren aan de professionalisering van het vak; dat stemt mij hoopvol.

Internationaal gebeurt er op dit moment ook veel op ons vakgebied. Toen de niet-ambtelijk gezonden geestelijke verzorging in Nederland ontstond, keken veel landen naar ons. Hoe zou het beroep geestelijk verzorger zich ontwikkelen? Maar nu heb je bijvoorbeeld in de Verenigde Staten het Chaplaincy Innovation Lab. Men heeft daar veel meer geld, dus die halen ons in. Daar kun je ook online cursussen volgen – een aanrader! Verder heb je het European Research Institute for Chaplains in Healthcare te Leuven, het ERICH, waar ook

het noodzakelijke empirische onderzoek naar het vak plaatsvindt. En in Groningen hebben we veel contact met Scandinavische onderzoekers geestelijke verzorging, met wie we samenwerken. Zij zien ons als hun voorland, wat betreft ontwikkelingen.'

Wat is volgens jou het eigene aan ons vak? En hoe kunnen we dat we beter voor het voetlicht brengen?

'Dat is toch de hermeneutiek. Het hangt er natuurlijk vanaf hoe je dat omschrijft en hoe je het verkoopt. Maar waar de geestelijk verzorger echt goed in is, is het onderscheiden van verschillende lagen in een verhaal of situatie. En dan vooral oog en oor hebben voor existentiële en zinvragen. Of voor de "trage vragen", zoals Harry Kunneman dat zo mooi heeft genoemd. Vragen waar geen direct antwoord op is, maar die te maken hebben met waar jij voor staat en wat jou inspireert. Verder hebben we de vaardigheden en kennis om mensen daarbij te begeleiden. En bovendien om anderen daarin te scholen, bijvoorbeeld door klinische lessen te verzorgen.'

Het ABC-model uit de *Richtlijn zingeving en spiritualiteit in de palliatieve fase* vind ik hierbij heel behulpzaam. Iedereen kan aandacht hebben voor de existentiële dimensie, maar niet iedereen kan hier mensen in begeleiden. En in crisissituaties moet een geestelijk verzorger zeker worden ingeschakeld. Wat hiervoor nodig is, maar waarvoor nu nog wat weinig aandacht is in de opleidingen, is samenwerken met andere professionals. Daarnaast is ondernemerschap van belang, dat je leert om jezelf als geestelijk verzorger te profileren. En ook het verzorgen van lessen, zodat andere zorgverleners beter weten wanneer ze moeten doorverwijzen.'

In je afscheidsrede haal je het narratieve en lichamelijke paradigma aan. Wat bedoel je daar precies mee?

'Heel lang ging het binnen de geestelijke verzorging vooral over het narratieve; dat vind ik nog steeds een heel waardevolle benadering.'

Ik heb als godsdienstpsycholoog culturele verschijnselen bestudeerd die buiten de traditionele religies liggen, waarin ik iets existentieels zag gebeuren. Bijvoorbeeld *Winnie the Pooh* of de *Harry Potter*-boeken. Hoe komt het dat Harry Potter wereldwijd zoveel mensen aanspreekt? Dat komt doordat er in die verhalen existentiële thema's zitten die mensen herkennen en die, via de verbeelding van de boeken en films, mensen raken. Dat is een belangrijke manier waarop mensen op dit moment hun zinbeleving vormgeven en voeden. Alleen gebeurt dat vaak niet bewust.'

Ik heb meerdere keren een zaal vol studenten toegesproken, waarbij het ging over het existentiële in de Harry Potter-verhalen. Ik dacht: dit is voor deze doelgroep totaal niet interessant, die zien heel andere dingen in de verhalen. Maar tot mijn verbazing was het voor velen echt een openbaring. Tot dat moment waren zij zich niet bewust van waarom het hen zo raakte. En met dat "raken" kom je ook op de lichamelijke dimensie, die in geestelijke verzorging de laatste tien jaar veel meer aandacht krijgt: rituelen, werken met beelden en andere non-verbale werkvormen. En ook hier heeft de geestelijk verzorger echt iets te brengen, om door middel van de verbeeldingskracht mensen te bewegen en te inspireren.'

Wat wens je de geestelijke verzorging toe, als je naar de toekomst kijkt?

'Ik hoop dat we in een wat rustiger vaarwater komen, dat het niet constant vechten blijft om een goede en heldere positie te krijgen als geestelijk verzorgers. En ik hoop dat het beseft groeit dat het vak ontzettend veranderd is – en ik denk ten goede. Dus dat we wat milder kunnen kijken naar waar we nu staan. Ik heb het als hoogleraar en supervisor van een afstandje kunnen bekijken, en ik zie dat er heel veel mooie dingen gebeuren!'

T.S. Karsten MA is humanistisch geestelijk verzorger bij defensie en redactielid van dit tijdschrift. E-mail: ts.karsten@mindef.nl.